

OTDK-dolgozat

Kovács László

Bsc

Stancsics Nóra

MA

2013.

Egy 2x2-es mátrixban már nincs helye állami hibának

Two attributes, four categories of the possibilities of non-effective governmental interventions

Kézirat lezárása: 2012. március 15.

Tartalomjegyzék¹

1. Bevezetés.....	1
2. Elméleti háttér	2
2.1. Nemzeti versenyképesség	2
2.2. Koordinációs mechanizmusok	6
2.3. Piaci kudarcok.....	8
2.4. Egyéb társadalmi célok	10
3. Állami szabályozás eszközeinek csoportosítása	11
3.1 Célok és irányok.....	11
3.2 A szabályozási eszközök négy fajtája	12
3.3 Átlók és időtávok	17
4. A szabályozási típusok bemutatása a villamosenergia-piac példáján keresztül.....	18
4.1. Rövid áttekintés a villamosenergia-piacról	18
4.2. Szabályozási példák a mátrixban	20
5. Következtetések	23
6. Összegzés	25
Hivatkozásjegyzék	26

¹ A dolgozat minden fejezete a szerzők közös munkája.

1. Bevezetés

Az állam feladata a közjó szolgálata. A közjó, társadalmi jólét a versenyképesség-koncepcióban is célként jelenik meg. A nemzeti versenyképességet tehát prioritásként kell kezelni, s a döntéshozóknak szem előtt tartani akkor, amikor beavatkoznak a piaci mechanizmusokba. A gazdaság működtetésében a legfontosabb szerepet betöltő bürokratikus- és piaci koordinációs mechanizmusok sosem tisztán jelennek meg. Mégis, az állam piacra gyakorolt hatását érdemes egy olyan keretrendszerben vizsgálni, ahol a felmerülő problémákra adott választ a végeredmény minősége szerint versenypiaci (piacpártoló) vagy nem-piaci alapú kategóriákra bontunk. Az iparágak, piacok alapvető működéséhez elengedhetetlen, hogy az állam kereteket adjon a versenyhez, tehát lefektesse a verseny szabályait, és biztosítsa a résztvevőknek, hogy mindenki betartsa azokat. E dolgozatban csak azokat az intézkedéseket vizsgáljuk, amik a versenypiaci keretek kialakításán **túlmenően** szükségesek a szabályozó céljainak eléréséhez. Ezeket beavatkozási eszközöknek, vagy szabályozási egységeknek hívjuk. Egy-egy piacsabályozó törvény, vagy határozat több, és többféle ilyen eszközt is tartalmazhat az adott probléma megoldására. A dolgozatunkban állami beavatkozás alatt értünk minden beavatkozást, törvényt, vagy határozatot amit a közszféra valamelyik szereplője (kormány, hivatal, hatóság stb.) hoz annak érdekében, hogy azzal megváltoztassa a vállalatok, és emberek-mint gazdasági szereplők- magatartását. A kapitalista piacgazdaságokban a piaci koordináció hatékony elosztáshoz vezet, azonban mint látni fogjuk, nagyon gyakran nem szabad pusztán a lefektetett keretek között versengő piaci szereplők döntéseire bízni az allokációt. A szabályozó feladata tehát ezeket a problémákat kezelni. A problémák, anomáliák feloldásához több alapvetően különböző eszköz áll rendelkezésre. Ezek közül a szabályozónak a feladata kiválasztani azt, ami az optimális elosztáshoz legjobban közelít. Az optimális elosztást pedig a nemzeti versenyképesség tükrében érdemes megválasztani, hiszen nem szabad megfeledezni róla, hogy az országok gazdaságai a globális verseny résztvevői.

A fentiek mélyebb vizsgálatához dolgozatunk első részében tisztázzuk a téma elméleti kereteit (versenyképesség, koordinációs mechanizmusok és az állami beavatkozás szükségessége). A későbbiekben bemutatjuk az állami szabályozások általunk készített modelljét, amiben részletesebben vizsgáljuk a kormányzati döntéseket a versenyképesség szempontjából. Dolgozatunk végén összegezzük következtetéseinket.

2. Elméleti háttér

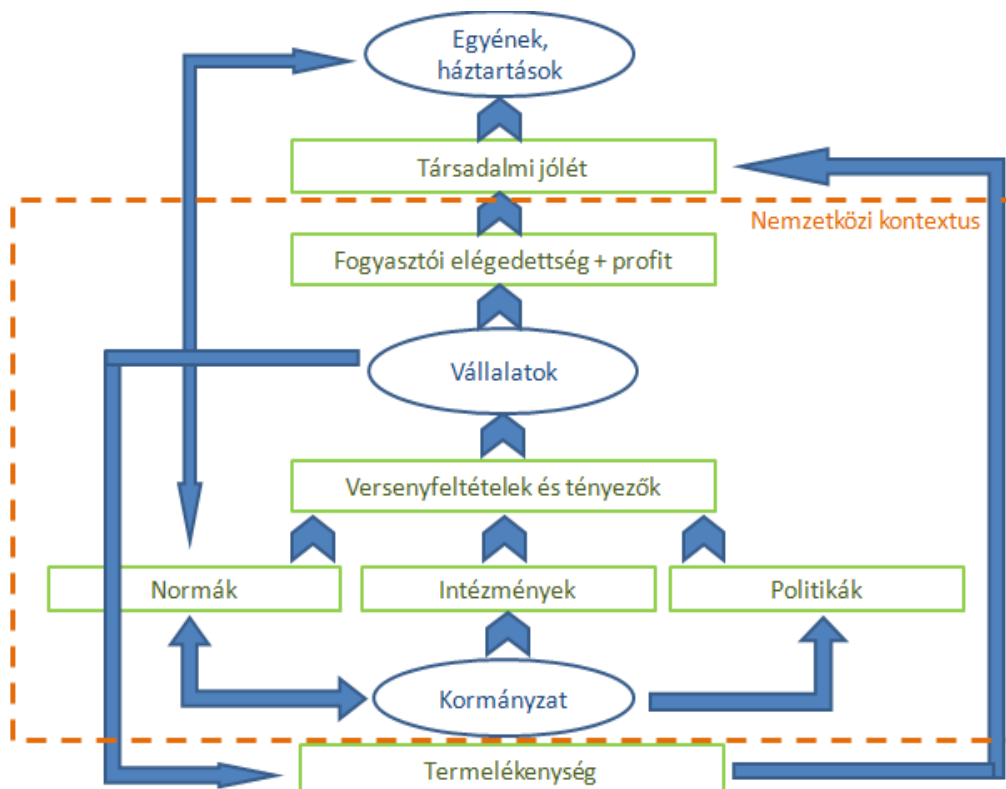
Koncepciónk kialakításához elsőként felvázoljuk azt az elméleti háttérrel, melyben a későbbiekben mozogni fogunk. A gazdasági versenyképesség gondolatától indulunk, ennek nemzeti szinten való vizsgálatával foglalkozunk bővebben. Ezek után bemutatjuk, hogy milyen mechanizmusok működnek a gazdaságban az erőforrások elosztására, s hogy ezek közül melyek dominálnak – ugyanis ezekkel foglalkozunk dolgozatunk további részében. Rövid áttekintés után arra a következtetésre jutunk, hogy a piaci koordináció a leghatékonyabb mechanizmus, azonban a piac sem működik mindig tökéletesen. Ennek okait és következményeit részletesebben is leírjuk, majd pedig megvizsgáljuk, hogy hogyan orvosolhatóak ezek a kudarcok. Hamar belátjuk, hogy ezek kezeléséhez az államra van szükség. Az állam egyéb szerepéről, más gazdasági céljairól szóló résszel zárjuk ezt a fejezetet.

2.1. Nemzeti versenyképesség

Dolgozatunk keretében a versenyképesség koncepciója szolgál. A gazdasági versenyképesség a közgazdaságtudományok egyik kiemelt elméleti és alkalmazott kutatási témája, s ezen felül a mindennapi gazdaságpolitikai viták egyik kulcskifejezése is. A nemzeti versenyképesség fogalmát a verseny, és a vállalati versenyképesség definíciójából kiindulva vezetjük le.

„A verseny két vagy több szereplő egymással szembeni előnyszerzésére irányuló, adott szabályok között zajló tevékenysége.” (*Chikán, 2005*) A verseny az üzleti vállalkozások természetes létformájának része, a nagyobb nyereség érdekében még több fogyasztó igényeit szeretnék kielégíteni, ehhez viszont fontos, hogy a fogyasztók az adott vállalkozást válasszák igényeik kielégítésekor. A vállalkozásnak tehát ennek fényében az a feladata, hogy meghatározza azt, hogy mit tudnak más vállalkozásoknál jobban végrehajtani, azaz, mit tartanak versenyelőnyüknek. Azon képességek, melyek ezt a versenyelőnyt jelentik: a versenyképesség kulcsai. A versenyképesség nem kizárólag a vállalkozások szintjén értelmezhető fogalom. Manapság a versenyképesség kifejezés egyre gyakrabban hangzik el nemcsak vállalati körökben, hanem azokban az esetekben is, amikor az ország jövőjéről van szó, a döntéshozók és szakemberek hosszú távú stratégián dolgoznak és gazdaságpolitikai kérdésekről vitáznak. A versenyképesség fogalma tehát beférközt a nemzetgazdaság szintjére is, annak ellenére, hogy sokáig még az is kérdéses volt szakmai körökben, hogy lehet-e egyáltalán egy ország versenyképességéről beszélni. Utóbbi felvetést már rengetegen

cáfolták, azonban még így is többféle megközelítést alkalmaznak a fogalom meghatározásakor. Egy korábbi definíció szerint „a nemzeti versenyképesség egy ország azon képességére vonatkozik, amely révén a nemzetközi kereskedelemben termékeket létrehoz, termel, eloszt és/vagy szolgáltat úgy, hogy erőforrásainak növekvő megtérülését realizálja.” (Scott-Lodge-t idézi Chikán – Czakó, 2009, 40. old.) A későbbiekben a definíció kiegészült az állampolgárokra gyakorolt hatásával is: „egy nemzet versenyképessége annak fokmérője, hogy tökéletes versenyfeltételek mellett mennyire képes a világpiacon (is) eladható termékeket és szolgáltatásokat létrehozni, miközben az ország állampolgárainak reáljövedelme nő.” (Rapkint idézi Bakács, 2004, 3. old.). Dolgozatunkban egy tágabb definíciót fogunk alapvetőnek tekinteni, miszerint a versenyképesség **„egy nemzetgazdaságnak az a képessége, hogy úgy tud létrehozni, felhasználni és értékesíteni javakat és szolgáltatásokat a globális gazdaság keretei között, hogy ennek során fenntartható módon növekszik állampolgárainak jóléte és saját termelési tényezőinek hozadéka.”** (Chikán – Czakó, 2009) E definíció több fontos folyamatot takar, melyet az alábbi ábra szemléltet:

1. ábra: A versenyképesség és a társadalmi jólét kapcsolata (Chikán – Czakó, 2009, 80. old. alapján)

Ezen nézőpont **a társadalmi jólét kulcsaként a gazdasági versenyképességet nevezi meg.** Az országban található vállalatok versenyképessége által nő a fogyasztói elégedettség és a profit, melyek együttesen társadalmi jóléthez vezetnek. Vizsgáljuk meg a folyamatot kicsit részletesebben: a versenyképesség, illetve a növekedés előmozdításához szükségesek az intézményesített megoldások, az ország versenyképességének megteremtésében és fenntartásában a kormányzatnak aktív szerepe van – ennek lényege nem a közvetlen beavatkozás, hanem a megfelelő üzleti környezet feltételeinek megteremtése, valamint a gazdasági szereplők magatartásának alakítása. A kormányzat egyrészt a normák közvetítésével, másrészt az intézmények fenntartásával, valamint közpolitikákkal, beavatkozásokkal hathat a verseny tényezőire. A versenyfeltételek javulása után a vállalatok még nagyobb hatékonysággal és termelékenységgel tudják kielégíteni a fogyasztói igényeket. A kettős értékkeremtés – vagyis a fogyasztói elégedettség és a profit hozzájárul a társadalmi jóléthez, hiszen a fogyasztók szempontjából például a jólét növekedését jelenti az, hogy a verseny révén alacsonyabb áron juthatnak hozzá termékekhez, a vállalatok magasabb minőségi szintre törekednek, s szélesebb választék várja a potenciális vásárlókat. A termelékenység alakulása pedig közvetetten, a gazdasági növekedésen keresztül határozza meg a gazdasági jólétet. *(Chikán – Czakó, 2009)*

A versenyképesség tehát a globálisan is eladhatónak számító termékek és szolgáltatások által elérhető társadalmi jólétet is jelenti, így rendkívül összetett fogalom. Dolgozatunkban a versenyképesség fogalmát egyfajta nézőpontként kezeljük, melyen keresztül értékelhetőek az állam egyes beavatkozásai a gazdaságba.

Adott változók felhasználásával megállapított nemzeti teljesítmény összevethető más országok versenyképességi mutatóival. Mint fent is látható, egy állam versenyképessége elég tág és összetett fogalom, rengeteg tényező hat rá. Összetettségét jól példázza az is, hogy a versenyképesség-rangsorok elkészítéséhez mennyire bonyolult és kifinomult mérési rendszert alkalmaznak, hányféle tényezőt vizsgálnak meg. A versenyképességi jelentéseket évente hozzák nyilvánosságra, nemzetközi szervezetek állítják őket össze azzal a szándékkal, hogy értékeljék az egyes országok gazdasági állapotát, ami segítséget nyújthat a befektetőknek beruházási döntéseik meghozatalában, és akár a kormányoknak is törekvéseik szempontjából.

Manapság a legjelentősebb ilyen rangsorok a World Economic Forum és az IMD (International Institute for Management Development) által készített listák, melyek részletekre bontva mutatják az országok helyezéseit, az egyes területeken belül (például GDP, egészségügyi ellátás színvonala stb.) elért pontszámokkal együtt. Magyarország 2010-ben az IMD World Competitiveness Yearbook listáján a 42. (58 ország rangsorában) (*IMD, 2010*), a WEF rangsorában 139-ből az 52. helyezést szerezte meg. (*World Economic Forum, 2010*) A rangsorok alapján tehát Magyarország a középmezőnyben szerepel, azonban néhány régióbeli versenytársához képest (Cseh Köztársaság, Ausztria, Szlovénia) jelentősen le van maradva.

2.2. Koordinációs mechanizmusok

A gazdaságban **a szűkösen előforduló javak megfelelő elosztásához koordinációs mechanizmusokra van szükségünk**. Ezek biztosítják, hogy az erőforrások - valamilyen elv szerint- optimálisan kerüljenek szétosztásra a gazdaság szereplői között. Kornai János 4 alapvető koordinációs mechanizmust határozott meg: bürokratikus, piaci, agresszív, és etikai. (*Chikán, 2005*)

A **piaci mechanizmus** érvényesülésekor a szereplők egyenrangúak és kölcsönös előnyszerzés céljából, önként lépnek egymással kapcsolatba, a szabályok közös érdekre épülő betartásával. A mechanizmus kulcsa az árrendszer, a piaci koordináció a kereslet és kínálat által kialakult piaci árat használja az elosztás eszközeként. A kapitalista piacgazdaság alapelve, hogy ez hatékony elosztáshoz vezet, azaz a szűkös erőforrások azokhoz a szereplőkhöz kerülnek, akik azokat a leghatékonyabban képesek felhasználni termelésükben, és így a kettős értékteremtés folyamata által a legnagyobb társadalmi hasznosságot állítják elő. A **bürokratikus koordináció** esetén a szereplők kapcsolatát az alá- és fölérendeltségi viszonyok szabályozzák. A bürokratikus mechanizmus tehát feltételez egyfajta hierarchiát, ahol az utasítások eszközével készítetnek cselekvésre szereplőket. Az **etikai koordináció** esetén a szereplők egyenrangúak, önszántukból vesznek részt a folyamatokban, az erre való késztetés lehet egyoldalú vagy kölcsönös. A gazdasági döntéseket és a munkamegosztást etikai és erkölcsi értékek motiválják, de a hagyományoknak is nagy szerepe lehet. Az **agresszív koordináció** esetében az egyik fél nyers erőfölényére épül a szabályozás, a szereplők nem egyenrangúak. A döntések az alárendelt helyzetben lévő szereplő érdekeinek teljes figyelmen kívül hagyásával születnek. A döntési pozícióban lévő szereplő közvetlenül, pénzügyi közvetítők nélkül érvényesíti érdekeit. (Ilyen koordináció működik például a maffiában vagy régen a rabszolgatartó rendszerekben.) (*Chikán, 2005*)

E koordinációs mechanizmusok természetesen **kevertnek vannak jelen** a társadalomban, de bizonyos esetekben azonosítható a fő koordináló erő. Koordinációs vákuum nincs, ha nem működnek jól a mechanizmusok, akkor általában az agresszív lép életbe. Megfigyelhető az etikai és az agresszív koordináció esetében az a jelenség, hogy más koordinációvá válnak az idő folyamán: például az etikai piaci lesz a (játékonyság piaci alapra helyeződik), vagy az agresszívből bürokratikus lesz (erőszakos hatalomátvétel után legitimálódik a vezetés és a hierarchiában betöltött szerepe szerint kormányoz) (*Chikán, 2005*)

Dolgozatunkban a továbbiakban nagyrészt a piaci és a bürokratikus koordináció mentén gondolkodunk, főként azért, mert „a piaci és a bürokratikus koordináció tekinthető a modern társadalmak meghatározó és stabil szabályozójának” (*Chikán, 2005, 85. old.*), másrészt pedig azért, mert a nagyon bonyolult téma vizsgálatához bizonyos egyszerűsítések szükségesek.

E két koordinációs mechanizmus összehasonlításaként elmondható, hogy **a bürokratikus koordináció mint elosztási mechanizmus kevésbé hatékony, mint a piaci**, ugyanis a döntéshozó képtelen az összes releváns információ megszerzésére, és feldolgozására, az elosztás adminisztrációja, és ellenőrzése pedig költséges folyamat. Épp ezért egy megfelelően működő állam feladata, hogy céljait minél inkább a piaci koordináció segítségével próbálja elérni, és minél ritkábban avatkozzon be a piac működésébe bürokratikus koordinációs eszközeivel.

A klasszikus közgazdaságtan megfogalmazása szerint a piacgazdaságban egy „láthatatlan kéz” biztosítja a „közjót”, vagyis a piaci szereplők saját érdekeik mérlegelése után, a piac által felállított korlátok között úgy hoznak döntést, ami végső soron a szűkös erőforrások optimális allokációjához és ideális munkamegosztási rendszerhez vezet.

Azonban léteznek olyan gazdaságsszervezési kérdések, melyeket a piaci koordináció önmagában nem képes kezelni, illetve nem piaci koordinációval érhető el a leghatékonyabb elosztás. E témakört következő fejezetünk taglalja részletesebben.

2.3. Piaci kudarcok

A klasszikus neoliberais közgazdaságtan szerint az allokáció hatékony formája a piaci csere, ami Pareto-hatékonysághoz vezet. Vannak azonban kivételek. **Piaci kudarcokról akkor beszélünk, ha a piaci résztvevők önérdékkövető magatartásainak összessége nem vezet Pareto-hatékonny elosztáshoz,** a kialakult ár, mennyiség, vagy elosztási struktúra által keletkező társadalmi hasznosság növelhető. (Stone, 2001)

Mi okozhat piaci kudarcokat?

Több fajtája lehet a piaci kudarcoknak, a fentiek alapján mind csökkentik a társadalmi jólétet, ezért az államnak valamilyen választ kell rájuk adni.

- **Közjóságok:** Amikor termékekről és szolgáltatások kereskedelméről beszélünk, ezekre úgy gondolunk, mint tárgyi vagy immateriális javak, amiket a termelő megtermel, pénzért cserébe elad a fogyasztónak, aki azt elfogyasztja. Ez alól azonban vannak kivételek. Nem minden termék rendelkezik a többi fogyasztó kizárhatóságának tulajdonságával, valamint egyes termékeket párhuzamosan is lehet fogyasztani. A fogyasztók kizárhatósága azt jelenti, hogy a termelő csak azoknak a fogyasztóknak állít elő terméket, akik azért hajlandóak fizetni. Erre klasszikus példa a földfelszíni TV-sugárzás, mint szolgáltatás. Egy termék párhuzamosan fogyasztható, ha igaz rá az, hogy ha egy fogyasztó felhasználja azt, ezzel nem csökkenti egy másik fogyasztó hozzáférését a termékhez. Ezek a tulajdonságok szorosan összefüggnek, az ilyen termékeket közjóságoknak nevezzük. Egy párhuzamosan fogyasztható jószág esetében is beszélhetünk szűkösségről. Ha túl sokan veszik igénybe a közjóságot (a fogyasztó kizárhatóságának hiánya miatt) zsúfoltság alakulhat ki, ami minden fogyasztó hasznosságát csökkenti. Látjuk tehát, hogy az ilyen esetekben az államnak a társadalmi összhaszon maximalizálása érdekében be kell avatkoznia, vagy azért, hogy elhárítsa a zsúfoltságot, vagy azért, mert a kizárhatóság hiánya miatt nem lép be termelő a piacra, annak ellenére, hogy létezik az adott termékre fogyasztói igény. (Hirshleifer et al., 2009)

- **Externáliák:** A piaci kudarcok második klasszikus típusai az externáliákhoz köthető kudarcok. Externáliákról akkor beszélünk, ha egy termelő nem viseli a tevékenyége összes költségét (negatív externália), vagy olyan hasznosságot okoz másnak, amiért nem kap ellenszolgáltatást (pozitív externália). A tiszta piaci koordináció egyik esetben sem vezet optimális elosztáshoz. Különösen a negatív externáliával járó tevékenységet fontos szabályozni, hiszen klasszikus példája a környezetterhelés, környezetszennyezés, ugyanakkor a pozitív externáliák egy részét a közjóságokhoz hasonló okok miatt kell kezelnie az államnak. (Kiss, 2009)
- **Információs aszimmetriák:** A valóságban nincs tökéletes piac. A teljes informáltság kritériuma nem valósul meg, így a több információval rendelkező szereplő befolyásolni tudja a kevesebb információval rendelkező szereplő döntését. Ezzel megváltozik az allokáció, és csökken a társadalmi hasznosság. A megbízó-ügynök probléma kezelése, a beszámolási kötelezettségek, standardok állítása példák arra, hogyan próbálja kezelni az állam az információs aszimmetriát. (Hirshleifer et al., 2009)
- **Monopólium, piaci erőfölény:** Természetesen nem csak az információtöbblettel rendelkező szereplő tudja befolyásolni saját előnyére a piaci folyamatokat. Bármilyen erőfölény, ami a többi szereplőjénél erősebb alkupozíciót biztosít egy szereplőnek, piacbefolyásoló erőként léphet fel. Szabályozási kérdés, hogy hogyan akadályozza meg az állam, hogy egy ilyen szereplő visszaéljen az erőfölényével, azaz a társadalmi hasznosság rovására használja ki azt. (Varian, 2005)

A piaci kudarcok egy részének negatív hatása jól megválasztott eszközökkel teljesen eliminálható, más részükénél azonban az állam csak csökkenteni tudja a kudarc által okozott károkat. A **szabályozónak mindig fel kell becsülnie a piaci beavatkozás költségeit és hozadékát**, és ez alapján döntenie. Bizonyos esetekben a szabályozás, tehát a bürokratikus koordináció egy formájának használata több költséget jelent az államnak, mint amennyi a szabályozás hozadéka. Mint azt látni fogjuk, előfordul, hogy ilyenkor is a bürokratikus koordinációs eszközöket választ az állam.

2.4. Egyéb társadalmi célok

Az állam céljaiból és feladatából fakadóan szerepe nemcsak az, hogy kezelje a piaci kudarcokat, hanem hogy célul tűzze ki a társadalom jólétét, s most nem kizárólag pénzügyileg értjük ezt, hanem biztonságra, szabadságra és egyéb társadalmi értékekre törekedjen. Itt tehát nem valamiféle elérendő végcélról, hanem olyan értékekről van szó, melyek komplex döntési tényezőket jelentenek. Ezen értékek azonban egyáltalán nem egyértelműek, nehéz meghatározni, hogy milyen döntés szolgálja az adott társadalmi célt. Az értelmezési nehézségek gyakran a politikai játszmák részét képezik. Dolgozatunkban „egyéb társadalmi célok” címszó alatt tehát azokat az intézkedéseket vizsgáljuk, melyek nem piaci kudarcokat kezelnek, hanem valamilyen egyéb célt szolgálnak (méltányosság, biztonság, közösség stb.). Vizsgálódásunk azonban azokra a tényezőkre szűkül, melyeknek közvetlen hatása van a gazdaságra, vagyis azokat az eseteket, amelyekben az állam az egyének és vállalatok, mint a gazdasági szereplők magatartását befolyásolja. (Stone, 2001)

A továbbiakban, koncepciónk felállítása során **feltételezzük, hogy létezik egyfajta társadalmi összhasznosság-függvény**. Ez azt jelenti, hogy egyértelműen el lehet dönteni, hogy az ország lakosságának szempontjából hosszú távon mi vezet jóléthez, a döntéshez szükséges információk a birtokunkban vannak, és ezek jelentőségét pontosan be lehet súlyozni. Ilyen a valóságban aligha létezhetne, de a dolgozat kereteinek felállításához szükséges elfogadnunk ennek lehetőségét. A gyakorlatban természetesen az sem lenne elég, ha feltételeznénk ilyesfajta függvény létezését, hiszen a döntéshozók (jelen esetben a politikusok) szavazatmaximalizálásra törekednek, s nem az össztársadalmi jólétet tűzik ki célul, hanem minél szélesebb biztos szavazóbázisra törekednek, és e két dolog nem esik egybe egymással. Az önérdékkövetésük pedig gyakran a közösség kárára történik. Fontos megemlíteni, hogy köztük és a szavazók között információs aszimmetria is jelentkezik, így a lakosság nem látja a különbséget a jó megoldások és a látszólagos jó megoldások között. Így tehát dolgozatunk szempontjából fontos, hogy **feltételezzük, hogy a döntéshozók a döntéshozatal során szem előtt is tartják a függvényt**, és e szerint döntenek, nem pedig szavazatmaximalizálásra törekednek.

3. Állami szabályozás eszközeinek csoportosítása

Dolgozatunk e fejezetében ismertetjük modellünket, melyet alkalmasnak látunk arra, hogy kikristályosítson olyan sikertényezőket, melyek hozzájárulnak az ország versenyképességéhez és ezáltal a társadalmi jóléthez. Az egyes kormányzati döntéseket bizonyos szempontok szerint csoportosítva mátrixot hozunk létre, melynek egyes celláit részletesebben is megvizsgáljuk, és azonosítjuk sajátosságait.

3.1 Célok és irányok

A koordinációs mechanizmusokkal foglalkozó fejezetben láthattuk, hogy olyan esetekben, ha a versenyt lehetővé tevő versenykörnyezet kialakításán túl az államnak be is kell avatkoznia a „küzdőtérbe”, két irányból teheti ezt meg: **Vagy a piaci koordinációs erőket próbálja felélénkíteni versenypártolással, vagy a bürokratikus koordináció szellemében az állami irányítás eszköztárához nyúlva** fent meghozott döntésekkel, és törvényekkel utasítja a gazdasági szereplőket.

Másfelől megállapíthatjuk, hogy **a beavatkozásnak két féle előidézője lehet**: Egyfelől egy piaci kudarc által okozott nem hatékony elosztás (vagy annak megelőzése), másfelől olyan közérdek, amit a szereplők szabadpiaci tevékenységük során nem vesznek figyelembe, az államnak viszont, mint társadalom szervezőjének feladatai közé tartozik e célok elérése.

3.2 A szabályozási eszközök négy fajtája

E két csoportosítási szempontból az alábbi táblázat hozható létre:

		A beavatkozás iránya	
		Versenypiac kialakítása	Nem-piaci alapú allokáció
Célok típusai	Piaci kudarcok kezelése	Trösztellenes törvények, információ szolgáltatási kötelezettség	Hatósági árak, állami monopóliumok
	Egyéb társadalmi célok	Új iparágak fejlesztése, piacnyitási átmenet kezelése	Adók, járulékok, újraelosztási rendszerek, veszélyes termékek tilalma/ szabványok

2. ábra: A szabályozási eszközök fajtái, saját koncepció

Az alábbiakban sorra vesszük az így kialakuló 4 lehetséges típust, néhány példával illusztráljuk miben különböznek, és hogy az egyes típusokba sorolható szabályozási elemek hatékonyságát milyen kritériumok szerint érdemes vizsgálni. Hogyan befolyásolják egy ország versenyképességét a szabályozás ilyen kategóriák mentén létrehozott csoportjai?

A) Piaci kudarc kezelése – versenypiac kialakításával

E cellába a klasszikus versenyszabályozás tartozik bele, valamint a nagy piaci kudarcokkal küzdő iparágak szabályozásának egyes részei, pl. a hálózatos iparágak, monopolizálódó iparágak. E cellába tartozó elemeket tovább csoportosíthatjuk a piaci kudarcok fajtái alapján:

Az externáliák piaci koordinációval történő internalizálására jó példa a szénmonoxid-kvóta. Az állam a szennyezést, mint negatív externáliát nem rugalmatlan környezetvédelmi szabályokkal vagy büntetéssel, hanem egy piaci alapon működő rendszerrel csökkenti, pusztán az összkibocsátás mennyiségének előírásával, és a kvótakereskedés kereteinek biztosításával.

Az erőfölénnyel rendelkező szereplők, vagy monopóliumok elleni piacélénkítő szabályokra számtalan példa kínálkozik. Ide tartozik bármely kartell-ellenes intézkedés, vagy egy oligopolizálódó piac belépési korlátjainak állami beavatkozással történő csökkentése. (támogatás az új belépőknek, lejárt szabadalmak nyilvánosságra hozása.) A jelentős erőfölénnyel rendelkező szereplő magatartásának olyan korlátozásai, amik teret engednek az új belépőknek, vagy a piacon lévő szereplők megerősödésének.

Az információs aszimmetria csökkentése érdekében az állam információszolgáltatásra kötelezi a gazdaság egyes szereplőit. Esetleg csak előre akkreditált, vagy más módon ellenőrzött szolgáltatás nyújtását engedélyezi a vállalatoknak, hogy ha azok egy megbízó-ügynök szituációban mint ügynök vesznek részt (ahol a megbízó a fogyasztó), így fogyasztó számára biztosított a szolgáltatás megfelelő színvonala. Erre egy konkrét példa az akkreditált képzési központok oktatási tevékenysége, vagy az ügyvédek/ orvosok kötelező kamarai tagsága.

Ebbe a cellába tipikusan olyan szabályok tartoznak, ahol az **állami beavatkozás csak egy mankója a piaci koordinációnak**. Azt kell szem előtt tartani a törvények meghozásakor, és felülvizsgálatakor, hogy elegendő-e a szabályozás, azaz, hogy **az így létrehozott szabályozott piacon megfelelően működik-e a piaci koordináció?**

B) Piaci kudarc kezelése – nem piaci alapon

Ebben a cellában a legkézenfekvőbb példa egy természetes monopólium állami kézbe vétele. Ilyenkor az állam nem küzd a monopolista ellen, inkább állami hatáskörbe veszi a termelést, a termelt mennyiséget, és az árat pedig megpróbálja nem-piaci alapon közelíteni a társadalmilag optimálisnak ítéltéhez. Tipikusan ide tartozik a közfürdők szolgáltatása is, hiszen ezek természetükből fakadóan rosszul (rosszul, vagy egyáltalán nem) kezelhetők piaci körülmények között (földfelszíni TV-adás, közvilágítás). A hatósági árak megállapításának néhány esete is ide köthető (ha azok piaci kudarcot próbálnak megoldani), hiszen állami döntés alapján alakul ki az ár, nem pedig piaci alapon, a kereslet, és a kínálat kölcsönhatásának eredményeképp. Az externáliák, mint piaci kudarcok büntetéssel vagy adóztatással történő visszaszorítása is ehhez a cellához tartozik (például ágazati adók – olajipar), hiszen a redisztribúció nem illeszkedik a tankönyv szerinti tökéletes verseny koncepciójába.

A B) cellába olyan szabályok tartoznak, amellyel az állam súlyosan beavatkozik a piaci működésbe (néha egyenesen megszünteti azt). Fontos, hogy ezek **a szabályok mindig megalapozott elemzéseken alapuljanak**, azaz alá legyen támasztva, hogy az adott piac nem hatékony. Időről-időre **érdemes felülvizsgálni**, hogy szükséges-e a szabályozás, mert lehetséges, hogy a piaci viszonyok változása, vagy a technológia fejlődése lehetővé teszi azt, hogy az állam az A) cellába tartozó szabályokkal irányítsa a kudarcos piacot. A termelt mennyiség, illetve az ár meghatározásához szükséges információk, azok begyűjtése és feldolgozása a mennyiség/ár meghatározásának módja is szorulhat néha felülvizsgálatra. Például: régen a technológia és a kereslet struktúrája miatt indokolt volt a földgáz árának olajárhoz való kapcsolása, ma azonban ez nagyban torzítja a piacot. (*Magyar Energia Hivatal, 2011*)

Ezen kívül érdemes feltennie a szabályozónak azt a kérdést, hogy **a teljes bürokratikus koordináció adminisztrációs költségei kisebbek-e, mint a piaci kudarc által a fogyasztóknak okozott kár teljes mennyisége**. Ha ugyanis nem, akkor a kudarcos működés ellenére sem érdemes szabályozni (ez csak ebben a cellában igaz, mint látni fogjuk a D) cella, tartalmazhat olyan eseteket, amikor egy fontosabb társadalmi érdek miatt az állam felvállalja ezt a költséget.)

C) Egyéb társadalmi célok – versenypiac kialakításával

Ez első ránézésre egy önellentmondásos cella, hiszen miért is kellene a tökéletesebb piaci működés felé ösztökélni egy olyan ágazatot, ahol nem jelentkeznek piaci kudarcok? A válasz az, hogy léteznek olyan folyamatok, amelyek **a tisztán piaci működés alatt is bekövetkeznek, lefolyásuk azonban lassú, az állam pedig a társadalmi jólét szempontjából szeretné ezeket meggyorsítani**. Az is előfordulhat, hogy egy-egy folyamat iteratív módon, úgymond a hibák- és próbálkozások módszerével fejti ki hatását, de ezek a hibák túlságosan károsak ahhoz, hogy egyszer is bekövetkezzenek, ezért az állam meg sem engedi a gazdaság szereplőinek, hogy elkövessék azokat. (Még akkor sem, ha ezt a tiszta piaci mechanizmusok előbb-utóbb méltó módon büntetnék.) Azok a törvényi rendelkezések, amik egy **piacnyitás** biztonságos, zökkenőmentes lebonyolításához járulnak hozzá az átmenet idején szintén ide sorolhatók. Esettanulmányunkban látni fogjuk, hogy stratégiailag fontos iparágaknál ez különösen lényeges szempont.

Példáink közt szerepel egy kialakuló iparágban az innováció támogatása, annak érdekében, hogy minél előbb kialakuljon egy hatékony méretet elérő jól működő piac (például bioetanol-piac serkentése). Egyéb példa lehet még a fogyasztóvédelmi szabályok összessége, ahol az állam nem piaci kudarcok miatt szabályozza a termelők viselkedését. Egy fogyasztóvédelmi szempontból „rossz” vállalatnak elvileg ki kell szelektálnia a piacról, az állam ezt azonban nem várhatja meg, mert amíg ez nem történik meg, addig is súlyos károk következhetnek be (környezetkárosítás fogyasztók károsítása, sérülése, például: silány minőségű, veszélyt okozó termékek) Társadalmilag fontos szolgáltatást nyújtó vállalatok működésére is figyelmet kell fordítania a szabályozó államnak. Ha ezek piaci alapon működnek, biztosítani kell, hogy mindig a megfelelő színvonalú és megbízhatóságú legyen az ellátás. Példánk erre a piaci alapon működő betegszállítói rendszer, ahol az állam egy preferenciája lehet, hogy a vállalatok hatékony száma minél előbb kialakuljon (és a hatékonyság mellett egyben szolgáltatásdiverzifikáció is keletkezzen).

Ebbe a cellába olyan beavatkozások kerülnek, amelyek **egy-egy természetes folyamat lefutását gyorsítja meg** (pl. egy egyensúly-kialakulás). Fontos látni, hogy miután lezajlott a felgyorsítani kívánt folyamat, nincs többé szükség a szabályozásra, **hatályát kell hogy veszítse**, pl.: vissza kell vonni. Az ilyen szabályozási elemek használatakor előnyös, ha már előre meg van fogalmazva valamilyen célkritérium-rendszerrel az elvárt állapot, amelyben a törvény visszavonható (x milliárd forintos árbevételű, y db szereplővel rendelkező piacot nem kell tovább támogatni-erősíteni). **A szereplőknek tisztába kell lenniük ezekkel a kritériumokkal, és fel kell tudniuk készülni a beavatkozás megszűnésére.** Mindennek úgy kell megtörténnie, hogy ne sokként érje a piacot.

D) Egyéb társadalmi célok – nem piaci alapon

Az utolsó cella van legtávolabb a klasszikus kapitalista versenypiac képétől. Az állam saját hatáskörébe vesz egyes funkciókat, ráadásul nem is klasszikus piaci kudarcok elkerülése céljából, hanem szociális megfontolásokból **közérdekű cél elérése miatt**. Ezért ide tartozik a szociális háló kiépítése és a redistribúció minden formája, pl.: adók/támogatások/segélyezés.

Nehéz megállapítani, hogy egy állami döntés meddig egy piacsabályozási döntés, illetve egy nem is piacokat érintő, állami feladat ellátása. Oktatás, egészségügy, műemlékvédelem, alap kutatások finanszírozása, állami vagyon kezelése. Ezek mind különböző mértékben és minőségben befolyásolják a szereplők viselkedését. Mi a bevezetőben leírtak alapján csak azokat az intézkedéseket vizsgáljuk, amelyek a szereplők, mind gazdasági aktorok döntéseit közvetlenül befolyásolják.

Az adórendszerről, és a szociális elosztórendszerről azonban mindenképpen elmondható, hogy befolyásolják a gazdasági szereplők döntéseit, és céljuk az össztársadalmi jólét, vagy annak eszközeinek megteremtése.

Nyilvánvaló hogy a szereplők szempontjából fontos az ilyen **beavatkozások stabilitása és kiszámíthatósága**. A vállalatoknak és a háztartásoknak is fontos, hogy ezekkel a rendszerekkel hosszú távon biztosan számolhassanak, ha szükséges támaszkodhassanak rájuk.

3.3 Átlók és időtávok

Áttekintve a mátrix egyes celláihoz rendelt kritériumokat láthatjuk, hogy **a fő- és mellékátlóhoz tartozó cellák bizonyos szempontból hasonlóságot mutatnak**. A közös vonás pedig az **időtáv** tényezője.

A **főátlóhoz tartozó cellákról** (az A és D cella) azt állapítottuk meg, hogy a hozzájuk tartozó törvényi szabályozások **akkor jók, ha stabilak, hosszú időtávon sem változnak**. A **mellékátló celláiba** (B és C cella) eső beavatkozási eszközök használatát különböző okok miatt, de időnként érdemes felülvizsgálni, sőt eleve úgy meghozni azokat, hogy könnyű, és **súrlódásmentes legyen visszavonni őket**, ha a megváltozott környezet miatt többé már nincs szükség rájuk.

Alapvetően tartjuk magunkat a dolgozat elején tett kijelentéshez, miszerint a piaci koordináció bizonyul a leghatékonyabbnak. Azonban vannak olyan esetek, melyek a gazdasági szereplők tevékenységét vagy viselkedését befolyásolják, de nem a piaci koordináció által megvalósított hatékonyság a cél, hanem az állam további feladataiból vezethető le (például a szociális háló fenntartása, melyek költségeit adóbevételekből fedezik). Nem meglepő tehát, hogy e dolgokat hosszú távon is a bürokratikus koordináció eszközeivel kell megvalósítani. Ha azonban nincsenek ilyen speciális célok, akkor a társadalmi jólét szempontjából jobb, ha versengő piac alakul ki, azaz piaci koordináció valósul meg.

A fent leírtak alapján akkor miért létezik egyáltalán a mátrixunk B és C cellája?

Ezt a kérdést csak a **modellünk dinamikussá tételével** tudjuk megválaszolni. A B cellát, ha lehet, a fent leírtak alapján érdemes elmozdítani a tökéletes verseny irányába, s erre lehet is esély, például a technológiai fejlődés, megváltozott piaci környezet hatására. Így tehát a B cella szabályozási elemeit időnként felül kell vizsgálni, és adott esetben egy A cellába illő szabályozással versenypiacca alakítani. Természetesen a gyakorlatban létezhet kivétel, mint például a természetes monopólium, melyek esetében kicsi a valószínűsége az új technológiai megoldásoknak, illetve a környezet drasztikus megváltozásának (vagy csak hosszú időtávon várható változás).

A C cellában általában valamilyen piacfejlesztő vagy piaci átmenetet megkönnyítő intézkedések szerepelnek. Ezek, ha sikeresek, akkor idővel kikerülnek a mátrixból, mert a végcél elérésével visszavonják őket, vagy hatályukat veszítik.

4. A szabályozási típusok bemutatása a villamosenergia-piac példáján keresztül

4.1. Rövid áttekintés a villamosenergia-piacról

A szabályozási elemek természetesen soha nem önmagukban fejtik ki hatásukat, a dolgot az első részében szereplő modellben is látszik, hogy egy összetett rendszer részei. **Egy szabályozást igénylő piacon a szabályozó hatóságok együttműködésére és a beavatkozáshoz szükséges elemek komplex rendszerére van szükség.** Ezek az elemek azonban vizsgálhatók önmagukban a fenti mátrix alapján. A valóságban az állam soha nem egy allokációs alapproblémával találkozott, hanem egy valamilyen szabályok által korlátozott, vagy éppen korlátokat igénylő, nem hatékonyan működő piaci struktúrával szembesült. A probléma az aktuális környezet kereteiben vizsgálva értelmezendő, és adható rá megoldási javaslat. Ez lehet például piacnyitás, vagy éppen állami kezelésbe vétel, azonban ezek a módszerek nem jelzik, hogy a vizsgált szabályozási elem a mátrix melyik oszlopába esik, hiszen nem az alapvető allokációs problémára, piaci kudarcra, vagy társadalmi érdekvesztésre válaszolnak, hanem (egyes esetekben) egy előző időszak rossz szabályozására. Dolgozatunkban a kiskereskedelmi árampiac nyitása lesz erre példa.

A modellünkre további példákat **az elektromos áram piacán** szeretnénk bemutatni. Azért választottuk ezt az iparágat, mert speciális tulajdonságai miatt mátrixunk minden cellájába szolgáltat példákat. Speciális tulajdonságai és **stratégiai szerepe** miatt az államnak komplex módon sok eszközzel kell szabályoznia a piacot. Bár mindenki a nap szinte minden órájában használ elektromos áramot, a szabályozási példák leírása előtt érdemes áttekinteni, hogyan is jut el az áram az erőművekből a háztartásokba.

A fizikai láncolat egyszerűen leírható: A különböző erőművek által termelt áram a nagyfeszültségű hálózatba kerül, ahonnan a helyi kereskedők és az ipari felhasználók nyerik ki az energiát. A nem ipari felhasználók, a kisfogyasztók és a lakosság a helyi kereskedők kisfeszültségű hálózataira csatlakozva tudnak áramhoz jutni. A rendszer ezen a szinten vizsgálva megegyezik bármelyik iparággal, aminek van nagykereskedelmi és kiskereskedelmi piaca.

Néhány speciális tulajdonság miatt az árampiac azonban jóval komplikáltabbá válik az összes többinél. Az **áram nem tárolható**. Az az energia, amit az erőművek megtermelnek, de a kereskedők nem adnak el, egyszerűen elveszik. Az akkumulátorok a mobiltelefonjaink számára szükséges kevés energiát képesek ugyan tárolni, de ipari méretekben nem képesek megoldani az energia tárolásának problémáját. Az áramra **minden pillanatban szükségünk van** az élet rengeteg területén (nem csak a gazdasági termelésben), ezért biztosítani kell, hogy minden új felmerülő igényt bármikor azonnal ki tudjon elégíteni a rendszer, függetlenül attól, hogy az egy lámpa felkapcsolása, vagy egy kohó elindítása. Az áram a **homogén termék** tökéletes példája. Bármelyik erőműben megtermelt, bármelyik kereskedő által leszállított egységnyi energia teljesen megegyezik a többivel minden fizikai paraméterében, emiatt természetesen ugyanakkora hasznosságot okoznak a fogyasztónak. Az áram a kis és nagyfeszültségű vezetékek hálózatán keresztül jut el a fogyasztókhoz, ez a hálózat azonban jobban hasonlít egy gázzal töltött csőrendszerre, mint egy közlekedési hálózatra, ugyanis utóbbival ellentétben, az áramnak nem lehet pontosan megszabni, hogy merre “menjen”, az a fizikai törvényeknek engedelmességgel fog terjedni a hálózatban. Ezért minden árampiacon szükség van egy koordinátorra, amit rendszerirányítónak hívunk. A rendszerirányítónak kell utasítani a termelő és kereskedő szereplőket (percről-percre) hogy mit csináljanak, annak érdekében, hogy a rendszerben sehol ne legyen áramhiány, és egyik vezeték se olvadjon el a túlterheléstől. (Hunt, 2002)

E tulajdonságok teszik az árampiacot szabályozási szempontból is speciális, nehezen szabályozható piaccá, ahol az államnak nagy felelőssége van a jól működő piac kialakításában, és nagy kockázatot is vállal, mert ha rosszul cselekszik, hatalmas károkat okozhat. Az elektromos áram termelése és szállítása a történelem során **természetes monopóliummá** olvasztotta az iparágat. Egy állami (vagy az állammal szoros szerződéses viszonyban álló) vállalat tulajdonában volt a teljes infrastruktúra. Ennek főleg méretgazdaságossági és ellátásbiztonsági okai voltak. A 70-es években azonban egyre több államban indítottak el olyan modelleket, ahol az áramszolgáltatásnak bizonyos területein **versenypiacot alakítottak ki**. A versenynek azonban – ahogy a fent leírtak alapján is látszik –, csak kevés helyen van tere az iparágban. A vezetékhálózat mindig is természetes monopólium lesz, a rendszerirányítási feladatokat is – szerepéből adódóan – csak egy szereplő láthatja el. A termelés, a nagy- és kiskereskedelmi értékesítés területein azonban lehetőség van verseny kialakítására, és az allokáció piaci koordinációval bonyolítására. (Hunt, 2002)

4.2. Szabályozási példák a mátrixban

Nézzünk meg, ez az iparág milyen példákat szolgáltat a mátrixunk celláira, és milyen tanulságokkal szolgálnak.

A) Piaci kudarc kezelése – versenypiac kialakítása

Egy hálózatos iparágban maga a piacnyitás is ebbe a kategóriába sorolható, hiszen a liberalizáció megtöri a szolgáltató monopóliumát (erőfölény, mint piaci kudarc), és új belépőket enged a piacra. Ez természetesen rengeteg szabályozási elem együttes hatásával érhető el. Nézzünk egy konkrét szabályozási elemet a már liberalizált magyar piacról: 2008-ban teljes árampiaci liberalizáció történt Magyarországon (*Vince, 2009*).

A nagykereskedelmi piacon azonban az MVM Trade Zrt. – a korábbi inkumbens szereplő – 80% körüli piaci részesedése a piacnyitás hatására sem csökkent. Ennek oka az volt, hogy az MVM a tulajdonában lévő több erőmű (köztük Paks) áramát közvetlenül értékesítette, sőt az importkapacitások jelentős részét hosszútávú szerződésekkel lekötötte. 2009-ben az energiahivatali vizsgálat során megállapították a cég jelentős piaci erejét, és azt, hogy 2008-ban nem volt verseny a piacon. A verseny élénkítésének érdekében komoly korlátozásokat és kötelezettségeket szabtak ki. Ezek közül az egyik az volt, hogy az áram eladások aukciókötelesek lettek. A Magyar Energia Hivatal (MEH) előírta a hosszútávú szerződések arányának csökkentését, és azt, hogy az összes többi kapacitást transzparensen, a vevők számára kiszámítható módon árverésen kell értékesítenie. (*Vince, 2009*)

B) Piaci kudarc kezelése – nem piaci alapon

Az MVM imént említett túlságosan nagy piaci erejét a MEH egy másik intézkedéssel is korlátozta. Árplafont állapított meg az egyetemes szolgáltatások piacán, ezzel megvédve a legkisebb erejű fogyasztókat a nagykereskedőkkel szemben. A beavatkozás a nemzetközi árakat alapul véve állapítja meg időszakról-időszakra azt a maximális árat, amit a kereskedők kérhetnek a fogyasztóktól. (*Vince, 2009*)

Az árampiac 2 természetes monopóliummal rendelkező szereplője a hálózat üzemeltetője, és a rendszerirányító. Ezek, szerepükből és tevékenységükből adódóan mindig monopolisták lesznek, a vezetékhálózat fenntartását nem érdemes (a párhuzamos kapacitások pazarlása miatt) a rendszerirányítást nem lehet (csak egy szereplő lehet "főnök") több szereplővel, versenyfeltételek mellett elvégezni.

C) Egyéb társadalmi célok – versenypiac kialakítása

Az energetikai szektorban az utóbbi években egyre fontosabb témává váló megújuló energiaforrások és azok elterjedésének segítése jól illusztrálja milyen piaci beavatkozások kerülhetnek ebbe a cellába. Ebben az esetben a szabályozó a társadalom számára kedvezőnek ítéli meg a megújuló források arányának növekedését az összkapacitásban. Ezt általában kötelező átvétellel, és az átvételi árak támogatásával éri el. Ez önmagában veszélyes eszköze a cél elérésének, mert rugalmatlan, a szereplők "ellustulnak", amikor az állam megvonja a támogatást, az sokként éri a szereplőket.

A kaliforniai piacnyitás után (1998) a rossz szabályozás miatt rendszerösszeomlás történt. *(Borenstein, 2002)* Az elégtelen szabályozás okozta kudarc részletei közül itt csak egyet emelnénk ki. A kaliforniai döntéshozók is úgy gondolták, hogy átvételi kötelezettséggel, és támogatott átvételi árakkal fejleszteni tudják a kis, megújuló energiaforrást felhasználó cégeket. Az összeomlás előtti áremelkedési hullámot követően azonban már nem voltak kedvezőek a szabott árak a hiánnyal küszködő piac magas áraihoz képest. A hosszútávú szerződések a kereskedőkhöz kötötték őket. A kereskedők ráadásul még az alacsonnyá váló árakat sem tudták kifizetni, mert a liberalizáció alatt elkövetett más szabályozási hibák őket is a csőd szélére sodorták. Egy olyan szituáció alakult tehát ki, ahol egy hiánnyal küszködő piacon sem tudtak megerősödni a kis erejű, megújuló energiát felhasználó termelők, ehelyett a merev szerződések ellehetetlenítették a működésüket. Kaliforniában is problémát okozott, és minden piaci liberalizációnál fontos probléma a befagyott költségek (stranded costs) kezelése. Ha ugyanis az eddigi monopolista szolgáltató nem állami kézben van, és a régi szabott ár magasabb, mint a piacnyitás után kialakuló ár, vagy a hosszútávú kedvező szerződéseket fel kell bontani (ahogy azt az MVM Trade-nek kellett 2008-ban), s a termelőt veszteség éri, nem térül meg a beruházása, nagyobb kockázatot kell vállalnia. Ezt a veszteséget valahogyan kompenzálni kell annak érdekében, hogy a termelést végző szereplő ne lépjen ki a piacról, hosszú távon viszont torzításmentes verseny alakulhasson ki. Olyan beavatkozásra van szükség, ami csak az átmeneti időszakban avatkozik be a piac működésébe, egyenletes

átmenetet biztosít (a szerződések lejárta ne okoz piaci sokkot) és nem okoz aránytalan kedvezményeket egyik szereplőnek sem. Ez utóbbi kritérium azért fontos, mert ha az átmeneti szakaszban valamely szereplő sok előnyt élvez, a versenyben visszaélhet a megszerzett erőfölényével, és a hatóságnak ismét valamilyen beavatkozási eszközhez kell nyúlni. A kaliforniai liberalizáció esetében is gondoltak a szabályozók a befektetők befagyott költségeinek kompenzálására. A “Competition Transition Charge” rendszerét vezették be. Gyakorlatilag fixálták a kiskereskedelmi árakat az elvárt nagykereskedelmi árak felett, a különbözetet a (termelő-) szolgáltatók addig kapták meg, amíg a plusz bevétel nem fedezte az elsüllyedt költségeiket, de maximum 2002 márciusáig. A szabályozói akarat tehát megvolt az átmenet biztosítására és a szolgáltatók érdekeinek figyelembevételére. A szabály azonban túl merev volt, nem vette figyelembe a környezetet, és nem fokozatos átmenetet biztosított. Amikor a SDG&E vállalat elérte az elsüllyedt költségeinek fedezetét az akkorra már hiányokkal küszködő (így magas árakat szabó) piacon, elkezdett jóval a szabott ár felett értékesíteni a lakosságnak. A törvényalkotó kénytelen volt utasítani a céget, hogy térjen vissza a mesterségesen alacsonyan tartott árakhoz. (Borenstein, 2002) Az, hogy a többi szabályozási hiba miatt hosszú ideig a piac mindhárom nagy szereplőjének jóval beszerzési ár alatt kellett értékesíteni a lakosságnak, már nem kapcsolódik szorosan e bekezdés témájához, de bemutatja, milyen hibákat tud okozni egy rosszul tervezett szabályozási rendszer.

D) Egyéb társadalmi célok – nem piaci alapon

Az árampiacon a legfontosabb az ellátásbiztonság. A szereplők komoly gondot fordítanak arra, hogy a hiányt ne minimalizálják, hanem teljesen elkerüljék. Ez nem csak a lakosság és a gazdaság számára fontos, hanem a rendszer szempontjából is, mert önmagában is instabillá teszi és károsítja, ha a hálózat egy pontján nagyobb az áram igény, mint amennyit oda a termelők és a rendszerirányító el tud juttatni. Minden olyan szabály ide sorolható tehát, ami a szereplőket plusz erőforrások felhasználására ösztönzi a nagyobb ellátásbiztonság elérése érdekében.

A liberalizált piacok egyik problémája a védtelen, rosszul informált kisfogyasztó. Sokan vannak, és a piacnyitáskor nem kötnek új szerződést az új szereplőkkel. Különösen gyengék az egyetemes szolgáltatóval szemben. Az ellátásukat az eddigi közüzemi szolgáltatónak kell ellátni, és szabályozni kell, hogy ne éljen vissza piaci erejének, és információtöbbletének erejével. A törvény ezért előírja a “méltányos, összehasonlítható, átlátható ár” (2007. évi LXXXVI. törvény a villamos energiáról) ezzel szolgálva a kisfogyasztók érdekeit.

5. Következtetések

Dolgozatunk célja az volt, hogy az állami szabályozási döntéseket olyan módszerrel csoportosítsuk, mely megfelelő keretet szolgáltat ahhoz, hogy **az ország versenyképessége szempontjából meg lehessen határozni olyan kritériumokat, melyek sikertényezőnek számítanak**. Az elérendő cél és a beavatkozás iránya szerint csoportosítva az alábbi követelményeket határoztuk meg:

Ha versenypiaci kialakításával kezelnek piaci kudarcot (a mátrix A cellája), akkor azt kell mérlegelni a törvények meghozásakor, hogy az így létrehozott szabályozott piacon megfelelően működik-e a piaci koordináció. Ha ugyanezt a problémát nem piaci alapon kezelik (B cella), akkor időről-időre érdemes felülvizsgálni, hogy szükséges-e a szabályozás, mert lehetséges, hogy a piaci viszonyok változása, vagy a technológia fejlődése lehetővé teszi azt, hogy az állam az A cellába tartozó eszközökkel irányítsa a kudarcos piacot. Ezen felül figyelembe kell venni, hogy a teljes bürokratikus koordináció adminisztrációs költségei kisebbek-e, mint a piaci kudarc által a fogyasztóknak okozott kár teljes mennyisége. Ha a szabályozó valamilyen egyéb társadalmi célt szeretne elérni, s ezt versenypiaci kialakításával teszi (C cella), akkor fontos kritérium, hogy a törvény legyen könnyen visszavonható, mert e cellába olyan intézkedések tartoznak, melyek a végcél elérése után hatályukat veszítik. Ha a társadalmi célt nem a piac segítségével kívánja elérni (D cella), ebben az esetben a stabilitás és kiszámíthatóság a legfontosabb szempontok.

A mátrix átlóihoz különböző időtávok kapcsolhatók: **A főátlóhoz tartozó cellák eszközei akkor jók, ha stabilak, hosszú időtávon sem változnak. A mellékátló celláiba eső intézkedéseket időnként érdemes felülvizsgálni, s könnyen visszavonhatóra megfogalmazni azokat, ha a megváltozott környezet miatt többé már nincs szükség rájuk** – ebben az esetben nem okoz fennakadásokat megszűnésük.

Vegyük észre, hogy ha e kritériumok szerint döntenek a döntéshozók, akkor az országon belüli versenyt erősítik, mert a D cella kivételével a modell dinamikus vizsgálatával minden a versenypiac felé mutat. Ha ezen a ponton Porter nézetével szintetizáljuk koncepciónkat, vagyis hogy a belső piaci verseny erősíti a versenyképességet (*Porter, 1990*): akkor kijelenthetjük, **hogy a cellakritériumok felhasználásával nő az ország versenyképessége.**

Dolgozatunk végén a villamosenergia-piacon történt állami döntéseket megvizsgálva alátámasztottuk modellünket, azonban e példa jól mutatja azt is, hogy természetesen egy iparág sikeres szabályozása rendkívül komplex és sokféle eszközt igénylő feladat.

6. Összegzés

Az állam és a piac kapcsolata nagyon sokrétű. Az államnak kell biztosítani a piaci verseny szabályait, de néha ezen túli beavatkozásokra is szükség van. A szabályozó célja a piaci kudarcok nem hatékony allokációjának kezelése, vagy a közösségi érdek egyéb megnyilvánulásának szem előtt tartása. Szabályozási eszköztárát felhasználhatja oly módon, hogy céljait a piaci koordináció segítségével, verseny kialakításával érje el, vagy ellenkezőleg, az állami befolyás növelésével, nem-piaci alapú működés létrehozásával. Ezek alapján négy típusba sorolhatók a szabályozási eszközök. A beavatkozási elemek különböző típusairól megállapítható, hogy mennyire lényegi kritériuma a stabilitás vagy a rugalmasság a nemzeti szintű versenyképesség szempontjait figyelembe véve. Dolgozatunk konklúziójaként kijelenthetjük, hogy a piaci kudarcra reagáló piacpártoló, valamint a társadalmi célok megvalósulását segítő állami szerepet növelő beavatkozási formák azok, amelyeket érdemes hosszú távú stabil szabályozási eszközként használni.

Ha a következtetésekben ismertetett kritériumokat figyelembe véve dönt az állam az egyes piacsabályozási kérdésekben, akkor nagyrészt az országon belüli versenyt erősítik, hiszen az ismertetett modell dinamikussá tételével egyre nagyobb a piaci koordináció érvényesülési lehetősége. Porter elméletével szintetizálva koncepciónk, vagyis hogy a belső piaci verseny erősíti a versenyképességet, kijelenthetjük, hogy a cellakritériumok felhasználásával nő az ország versenyképessége, mely hosszú távon hozzájárul a társadalom jólétének növekedéséhez.

Hivatkozásjegyzék

2007. évi LXXXVI. törvény a villamosenergiáról.

Letöltés helye:

<http://www.mkeh.gov.hu/index.php?name=OEELibrary&file=download&keret=N&showheader=N&id=4917>

Letöltés ideje: 2011. március 26.

Bakács A. (2004): Versenyképesség-koncepciók. MTA Villággazdasági Kutatóintézet, Műhelytanulmány.

Letöltés helye: <http://www.vki.hu/mt/mh-57.pdf>

Letöltés ideje: 2011. március 20.

Borenstein, S. (2002): The Trouble With Electricity Markets: Understanding California's Restructuring Disaster. Journal of Economic Perspectives, 16. évfolyam, 1. szám. 191-211. oldal

Chikán, A. (2005): Vállalatgazdaságtan. Aula Kiadó, Budapest.

Chikán A. – Czakó E. (2009): Versenyben a világgal. Vállalataink versenyképessége az új évezred küszöbén. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Hirshleifer, J. – Glazer, A. – Hirshleifer, D. (2009): Mikroökonómia. Árelmélet és alkalmazásai – döntések, piacok és információ. Osiris Kiadó, Budapest.

Hunt, S. (2002): Making Competition Work in Electricity. John Wiley & Sons, Inc., New York.

IMD (2010): The World Competitiveness Scoreboard 2010.

Letöltés helye: <http://www.imd.org/research/publications/wcy/upload/scoreboard.pdf>

Letöltés dátuma: 2010. március 25.

Kiss F. (2009): Külső gazdaságosság (externália) a fogyasztási folyamatban. In: MTA Közgazdaságtudományi Intézet (2010): Verseny és szabályozás.

Magyar Energia Hivatal (2011): A földgáz végfelhasználói árváltozás okainak a bemutatása.

Letöltés helye:

[http://www.eh.gov.hu/gcpdocs/201003/koolaj es foldgaz ar osszefuggesenek_bemutatasa.pdf](http://www.eh.gov.hu/gcpdocs/201003/koolaj_es_foldgaz_ar_osszefuggesenek_bemutatasa.pdf)

Letöltés dátuma: 2011. március 27.

Porter, M. E. (1990): The Competitive Advantage of Nations.

Letöltés helye:

[http://asesoriainternacional.com/Clases%20URN/The Competitive Advantage of Nations.pdf](http://asesoriainternacional.com/Clases%20URN/The_Competitive_Advantage_of_Nations.pdf)

Letöltés dátuma: 2011. március 27.

Stone, D. (2001): Policy Paradox – The Art of Political Decision Making. W. W. Norton & Company, New York

Varian, H. (2005): Mikroökonómia középfolkon. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Vince, P. (2009): Piaci verseny és piacszerkezet a villamosenergia-szektorban. In: MTA Közgazdaságtudományi Intézet (2010): Verseny és szabályozás.

World Economic Forum (2010): The Global Competitiveness Report 2010-2011.

Letöltés helye:

http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf

Letöltés dátuma: 2010. március 20.